

Obres escollides de Lenin en català

KARL MARX
(Breu esbós biogràfic amb una exposició del marxisme)

V. I. LENIN
Gener 1915
2ª edició

Edicions internacionals Sedov

Pròleg	1
LA DOCTRINA DE MARX	4
El materialisme filosòfic	4
La dialèctica	5
La concepció materialista de la història.....	6
La lluita de classes	7
LA DOCTRINA ECONÒMICA DE MARX.....	8
El valor.....	8
La plus-vàlua.....	9
EL SOCIALISME.....	13
LA TÀCTICA DE LA LLUITA DE CLASSE DEL PROLETARIAT	15

Pròleg

L'article sobre Karl Marx, que ara apareix en separata, el vaig escriure (si no recorde mal) en 1913 per al Diccionari General Granat. Al final de l'article s'adjuntava una bibliografia prou detallada sobre Marx, sobretot de publicacions estrangeres. En la present edició s'ha omès. A més a més, i per raons de censura, la redacció del Diccionari va suprimir, per la seua part, de l'article sobre Marx l'epígraf final en què s'exposava la seua tàctica revolucionària. Hem sap greu no poder reproduir ací aqueix final doncs que l'esborrany va restar amb els meus papers no sé si a Cracovia o a Suïssa. Sols recorde que allí citava, entre d'altres coses, el passatge de la carta de Marx a Engels del 16. V.

1856 en què el primer escrivia: " En Alemanya tot dependrà de la possibilitat de recolzar la revolució proletària amb alguna segona edició de la guerra camperola. Així tot vindrà com l'anell al dit." Això és el que no han entès des de 1905 els nostres menxevics, que s'han enfonsat ara fins la traïció completa al socialisme, fins al pas al costat de la burgesia.

N. Lenin
Moscou, 14.V.1918

Karl Marx va nèixer el 5 de maig de 1818 en Trèveris (ciutat de la Prússia renana). El seu pare era un advocat hebreu convertit al protestantisme en 1824. La seua família era una família acomodada, culta, però no revolucionària. Després d'acabar a Trèveris els seus estudis de batxillerat, Marx es va inscriure en la universitat, primer en la de Bonn i després en la de Berlín, estudiant jurisprudència i, sobretot, història i filosofia. En 1841 va acabar els seus estudis universitaris, presentant una tesi sobre la filosofia d'Epicur. Per les seues concepcions, Marx era aleshores encara un idealista hegelianista. A Berlín es va adherir al cercle dels "hegelians d'esquerra" (Bruno Bauer i altres), que s'esforçaven per extraure de la filosofia de Hegel conclusions atees i revolucionàries.

Acabats els seus estudis universitaris, Marx es va traslladar a Bonn amb la intenció de fer-se professor. Però la política reaccionària del govern, que en 1832 havia desposseït de la seua càtedra Ludwig Feuerbach, que en 1836 li havia negat novament l'entrada en la universitat i que en 1841 va privar el jove professor Bruno Bauer del dret a ensenyar a Bonn, va obligar Marx a renunciar a la carrera docent. En aquella època, les idees dels hegelians d'esquerra progressaven ràpidament a Alemanya. Ludwig Feuerbach, sobretot des de 1836, va començar a sotmetre a crítica la teologia i a orientar-se cap al materialisme, que en 1841 (*L'essència del cristianisme*) s'imposa ja definitivament en el seu pensament; en 1843 veuen la llum els seus *Principis de la filosofia de l'esdevenidor*. "Cal haver viscut la influència alliberadora" d'aquests llibres, escrivia Engels anys més tard referint-se a aqueixes obres de Feuerbach. "Nosaltres [és a dir, els hegelians d'esquerra, entre ells Marx] ens vam fer en l'acte feuerbaquià." Per aquell temps, els burgesos radicals renans, que tenien certs punts de contacte amb els hegelians d'esquerra, van fundar en Colònia un periòdic d'oposició, la *Gasetta del Rin* (el primer número de la qual va eixir l'1 de gener de 1842). Marx i Bruno Bauer van ser invitats com a principals col·laboradors; a l'octubre de 1842 Marx va ser nomenat redactor cap del periòdic i es va traslladar de Bonn a Colònia. La tendència democràtica revolucionària del periòdic va anar accentuant-se davall la direcció de la redacció de Marx, i el govern el va sotmetre primer a una doble censura i després a una triple, fins que va decidir més tard suprimir-lo totalment a partir de l'1 de gener de 1843. Marx es va veure obligat a abandonar el seu lloc de redactor en cap en aqueixa data, sense que la seua eixida aconseguira tampoc salvar al periòdic, que va ser clausurat al març de 1843. Entre els articles més importants publicats per Marx en la *Gasetta del Rin*, Engels menciona, a més dels que citem més endavant (veja's la *Bibliografia*) el que es refereix a la situació dels camperols viticultors del vall del Mosel·la. Com la seua labor periodística li havia demostrat que coneixia insuficientment l'economia política, Marx es va dedicar afanyosament a l'estudi d'aquesta ciència.

En 1843, Marx es va casar en Kreuznach amb Jenny von Westphalen, amiga seua de la infància, amb la que s'havia compromès quan encara era estudiant. La seua esposa pertanyia a una reaccionària família aristocràtica de Prússia. El seu germà major va ser ministre de l'Interior a Prússia durant una de les èpoques més reaccionàries, des de 1850 fins a 1858. En la tardor de 1843 Marx es va traslladar a París a fi d'editar en l'estranger una revista de tendència radical en col·laboració amb Arnold Ruge (1802-1880; hegelianista d'esquerra, empresonat de 1825 a 1830, emigrat des de 1848, i partidari de Bismarck entre 1866 i 1870). D'aquesta revista, titulada *Annals franc-alemanys*, només va arribar a veure la llum el primer fascicle. Les dificultats amb què ensopegava la difusió clandestina de la revista en Alemanya i les discrepàncies sorgides entre Marx i Ruge van fer que es suspenguera la seua publicació. En els articles de Marx en els *Annals* veiem ja el revolucionari que proclama la necessitat d'una "crítica implacable de tot l'existent", i, en particular, d'una "crítica de les armes" que apel·le a les masses i al proletariat.

Al setembre de 1844 va arribar a París, per uns dies, Federic Engels, qui es va convertir, des

d'aqueix moment, en l'amic més íntim de Marx. Aquests dos van prendre conjuntament part activíssima en la vida, febril llavors, dels grups revolucionaris de París (especial importància revestia la doctrina de Proudhon, amb la que Marx va ajustar comptes resoludament en la seua obra *Misèria de la filosofia*, publicada en 1847) i, en lluita enèrgica contra les diverses doctrines del socialisme petit burgès, van forjar la teoria i la tàctica del *socialisme proletari* revolucionari, o comunisme (marxisme). Vegem-se, més endavant, en la *Bibliografia*, les obres de Marx d'aquesta època, anys de 1844 a 1848. En 1845, a instàncies del govern prussià, Marx va ser expulsat de París com a revolucionari perillós, instal·lant-se aleshores a Brussel·les. En la primavera de 1847, Marx i Engels es van afiliar a una societat secreta de propaganda, la Lliga dels Comunistes, van tindre una participació destacada en el II Congrés d'aquesta organització (celebrat a Londres al novembre de 1847) i per encàrrec del Congrés van redactar el famós *Manifest del Partit Comunista* que va aparèixer al febrer de 1848. En aquesta obra es traça, amb claredat i brillantor genials, una nova concepció del món: el materialisme conseqüent, aplicat també al camp de la vida social; la dialèctica com la doctrina més completa i profunda del desenvolupament; la teoria de la lluita de classes i de la històrica missió revolucionària universal del proletariat com a creador d'una nova societat, la societat comunista.

En esclatar la revolució de febrer de 1848, Marx va ser expulsat de Bèlgica. Es va traslladar novament a París, i des d'allí, després de la revolució de març, va anar a Alemanya, més precisament, a Colònia. Des de l'1 de juny de 1848 fins al 19 de maig de 1849, es va publicar en aquesta ciutat la *Nova Gasetta del Rin*, de la que Marx era el redactor en cap. El curs dels esdeveniments revolucionaris de 1848 a 1849 va vindre a confirmar de manera brillant la nova teoria, com haurien de confirmar-la d'ara endavant els moviments proletaris i democràtics de tots els països del món. La contrarevolució triomfant va fer que Marx compareguera, primer, davant dels tribunals (sent absolut el 9 de febrer de 1849) i després el va expulsar d'Alemanya (el 16 de maig de 1849). Marx es va dirigir a París, d'on va ser expulsat també després de la manifestació del 13 de juny de 1849; llavors va anar a Londres, on va passar la resta de la seua vida.

Les condicions de vida en l'emigració eren en extrem dures, com ho revela amb tota claredat la correspondència entre Marx i Engels (editada en 1913). La misèria asfixiava realment Marx i la seua família; de no haver sigut per la constant i abnegada ajuda econòmica d'Engels, Marx no sols no haguera pogut acabar *El Capital*, sinó que hauria sucumbit inevitablement sota el pes de la misèria. A més, les doctrines i tendències del socialisme petit burgès, no proletari en general, que predominaven en aquella època, obligaven Marx a menar constantment una lluita implacable, i a vegades a repel·lir (com fa en la seua obra *Herr Vogt*) els atacs personals més rabiosos i salvatges. Mantenint-se al marge dels cercles d'emigrats i concentrant els seus esforços en l'estudi de l'economia política, Marx va desenvolupar la seua teoria materialista en una sèrie de treballs històrics (veja's la *Bibliografia*). Amb les seues obres *Contribució a la crítica de l'economia política* (1859) i *El Capital* (t I, 1867), Marx va provocar una vertadera revolució en la ciència econòmica (veja's més endavant la doctrina de Marx).

L'època de reanimació dels moviments democràtics, a finals de la dècada del 50 i durant la del 60, va portar de nou Marx a l'activitat pràctica. El 28 de setembre de 1864 es va fundar a Londres la famosa Primera Internacional, l'Associació Internacional dels Treballadors. Marx va ser l'ànima d'aquesta organització, l'autor de la seua primer *Crida* i de gran nombre de les seues resolucions, declaracions i manifestos. Unificant el moviment obrer dels diferents països, orientant, mitjançant una actuació conjunta, les diverses formes del socialisme no proletari, premarxista (Mazzini, Proudhon, Bakunin, el tradeunionisme liberal anglès, les vacil·lacions dretans lassalleanes en Alemanya, etc.), alhora que combatia les teories de totes aquestes sectes i escoles, Marx va forjant la tàctica comuna de la lluita proletària de la classe obrera en els distints països. Després de la caiguda de la Comuna de París en 1871, que Marx va analitzar (en *La guerra civil a França*, 1871) de mode tan profund, precís, brillant i *eficaç*, com a revolucionari (i arran de l'escissió de la Internacional provocada pels bakuninistes), aquesta última ja no va poder seguir existint a Europa. Després del Congrés de l'Haia (1872), Marx va aconseguir que el Consell General de la Internacional es traslladara a Nova York. La primera Internacional havia complert la seua missió històrica i deixava pas a una època de desenvolupament incomparablement més ampli del moviment obrer en tots els països del món, època en què aquest moviment havia de desplegar-se *en extensió*, amb la creació de partits obrers socialistes *de masses* dins de cada Estat nacional.

La intensa labor en la Internacional i les seues activitats teòriques, encara més intenses, van

minar definitivament la salut de Marx. Va prosseguir la seua obra de reelaboració de l'economia política i es va consagrar a acabar *El Capital*, recopilant amb aquest fi multitud de nous documents i posant-se a estudiar diversos idiomes (entre ells el rus), però la malaltia li va impedir concloure *El Capital*.

El 2 de desembre de 1881 va morir la seua esposa, i el 14 de març de 1883 Marx es va quedar dormint plàcidament para sempre en la seua butaca. Està soterrat, al costat de la seua dona, en el cementiri londinenc de Highgate. Diversos fills de Marx van morir en la infància a Londres, quan la família vivia en la misèria. Tres de les seues filles es van casar amb socialistes d'Anglaterra i França: Eleonor Eveling, Laura Lafargue i Jenny Longuet. Un fill d'aquesta última és membre del Partit Socialista Francés.

LA DOCTRINA DE MARX

El *marxisme* és el sistema de les concepcions i de la doctrina de Marx. Aquest continua i corona genialment els tres principals corrents ideològics del segle XIX, que pertanyen als tres països més avançats de la humanitat: la filosofia clàssica alemanya, l'economia política clàssica anglesa i el socialisme francès, vinculat a les doctrines revolucionàries franceses en general. L'admirable coherència i la integritat de les seues concepcions (qualitats reconegudes inclús pels seus adversaris), que constitueixen en el seu conjunt el materialisme i el socialisme científics contemporanis com a teoria i programa del moviment obrer de tots els països civilitzats del món, ens obliguen a esbossar breument la seua concepció del món en general abans d'exposar el contingut essencial del marxisme, o siga, la doctrina econòmica de Marx.

El materialisme filosòfic

Des de 1844-1845, anys en què es van formar les seues concepcions, Marx va ser materialista i, especialment, partidari de Ludwig Feuerbach, el punt dèbil del qual va ser per Marx, aleshores i més tard, la insuficient conseqüència i amplitud del seu materialisme. Per a Marx, la significació històrica universal de Feuerbach, que "va fer època", residia precisament en el fet d'haver trencat en forma resoluta amb l'idealisme de Hegel i proclamat el materialisme, que ja "en el segle XVIII, sobretot a França, representava la lluita, no sols contra les institucions polítiques existents i al mateix temps contra la religió i la teologia, sinó també [...] contra la metafísica en general" (entenen per ella tota "especulació èbria", a diferència de la "filosofia sòbria") (*La Sagrada Família*, en *L'herència literària*). "Per a Hegel [escrivia Marx], el procés del pensament, a què ell converteix inclús, davall el nom d'idea, en subjecte amb vida pròpia, és el demiürg del real [...]. Per a mi l'ideal no és, per contra, més que el material traduït i traslladat al cap de l'home." (C. Marx, *El Capital*, t I, "Paraules finals a la 2^a ed."). Mostrant-se plenament d'acord amb aquesta filosofia materialista de Marx, F. Engels escribia el següent, en exposar-la en el seu *Anti-Dühring* (veja's), obra el manuscrit de la qual va conèixer Marx: "... La unitat del món no existeix en el seu ser... La unitat real del món consisteix en la seua materialitat, que té la seua prova [...] en el llarg i penós desenvolupament de la filosofia i de les ciències naturals [...]. El moviment és la forma d'existència de la matèria. Mai, ni enlloc, ha existit ni pot existir matèria sense moviment, ni moviment sense matèria [...]. Però si seguim preguntant què són i d'on procedeixen el pensar i la consciència, ens trobem que són productes del cervell humà i que el mateix home no és més que un producte de la naturalesa, que s'ha desenvolupat en un determinat ambient natural i junt amb aquest; per on arribem a la conclusió lògica que els productes del cervell humà, que en última instància no són tampoc més que productes de la naturalesa, no es contradueixen, sinó que corresponen a la resta de la concatenació de la naturalesa". "Hegel era idealista, és a dir, que per a ell les idees del nostre cap no són reflexos [*Abbilder*, açò és, imatges, però a vegades Engels parla de "reproduccions"] més o menys abstractes dels objectes i fenòmens de la realitat, sinó que els objectes i el seu desenvolupament se li passaven pel cap, al contrari, com imatges d'una idea existent no es sap on, ja abans que existira el món." En *Ludwig Feuerbach*, obra en què Engels exposa les seues idees i les de Marx sobre la filosofia de Feuerbach, i l'original de la qual va enviar a la impremta després de revisar un antic manuscrit seu i de Marx, que datava dels anys 1844-1845, sobre Hegel, Feuerbach i la concepció materialista de la història, escriu Engels: "El gran problema cardinal de tota filosofia, especialment de la moderna, és el problema de la relació entre el pensar i el ser, entre l'esperit i la naturalesa [...]. Què està primer: l'esperit o la naturalesa? [...] Els filòsofs es van dividir en dos grans camps, segons la contestació que

donaren a aquesta pregunta. Els que afirmaven que l'esperit estava abans que la naturalesa i que, per tant, reconeixien, en última instància, una creació del món sota una o una altra forma [...], van constituir el camp de l'idealisme. Els altres, els que reputaven la naturalesa com a principi fonamental, van adherir a distintes escoles del materialisme". Tot altre ús dels conceptes d'idealisme i materialisme (en sentit filosòfic) només condueix a la confusió. Marx rebutjava enèrgicament, no sols l'idealisme (vinculat sempre, d'una manera o una altra, a la religió), sinó també els punts de vista de Hume i Kant, tan difosos en els nostres dies, és a dir, l'agnosticisme, el criticisme i el positivisme en les seues diferents formes; per a Marx aquesta classe de filosofia era una concessió "reaccionària" a l'idealisme i, en el millor dels casos, una "manera vergonyant d'acceptar el materialisme d'amagat i renegar d'ell públicament". Sobre açò pot consultar-se, a més de les obres ja citades d'Engels i Marx, la carta d'aquest darrer a Engels, datada el 12 de desembre de 1868, en què parla d'unes manifestacions del cèlebre naturalista T. Huxley. En ella, alhora que fa notar que Huxley es mostra "més materialista" que d'ordinari, i reconeix que "si observem i pensem realment, mai podem eixir-nos del materialisme", Marx li retrau que deixi oberta una "porteta" a l'agnosticisme, a la filosofia de Hume. En particular hem de destacar la concepció de Marx sobre les relacions entre la llibertat i la necessitat: "La necessitat només és cega mentre no se la comprèn. La llibertat no és una altra cosa que el coneixement de la necessitat" (Engels, *Anti-Dühring*) = reconeixement de la subjecció objectiva de la naturalesa a lleis i de la transformació dialèctica de la necessitat en llibertat (alhora que de la transformació de la "cosa en si" no coneguda encara, però cognoscible, en "cosa per a nosaltres", de l'"essència de les coses" en "fenòmens"). El defecte fonamental del "vell" materialisme, inclòs el de Feuerbach (i amb major raó encara el del materialisme "vulgar" de Buchner, Vogt i Moleschott) consistia, segons Marx i Engels, en el següent: 1) que aquest materialisme era "predominantment mecanicista" i no tenia en compte els últims progressos de la química i de la biologia (als que caldria agregar en els nostres dies els de la teoria elèctrica de la matèria); 2) que el vell materialisme no era històric ni dialèctic (sinó metafísic, en el sentit d'antidialèctic) i no mantenia conseqüentment ni en tots els seus aspectes el punt de vista del desenvolupament; 3) que concebien "l'essència de l'home" en forma abstracta, i no com el "conjunt de les relacions socials" (històricament concretes i determinades), a causa de què es limitaven a "explicar" el món quan en realitat es tracta de "transformar-lo"; és a dir, que no comprenien la importància de l'"activitat pràctica revolucionària".

La dialèctica

La dialèctica hegeliana, o siga, la doctrina més multilateral, més rica en contingut i més profunda del desenvolupament, era per a Marx i Engels la major conquesta de la filosofia clàssica alemanya. Tota altra formulació del principi del desenvolupament, de l'evolució, els semblava unilateral i pobre, deformadora i mutiladora de la vertadera marxa del desenvolupament en la naturalesa i en la societat (marxa que sovint s'efectua a través de salts, cataclismes i revolucions). "Marx i jo vam ser quasi els únics que ens vam plantejar la tasca de salvar [de la desfeta de l'idealisme, inclòs el hegelianisme] la dialèctica conscient per a portar-la a la concepció materialista de la naturalesa." "La naturalesa és la confirmació de la dialèctica, i precisament són les modernes ciències naturals que ens han brindat un extraordinari patrimoni de dades [i açò va ser escrit abans que es descobriera el radi, els electrons, la transformació dels elements, etc.!] i enriquit cada dia que passa, demostrant amb això que la naturalesa es mou, en última instància, dialècticament, i no metafísicament."

"La gran idea fonamental [escriu Engels] que el món no es compon d'un conjunt d'objectes acabats, sinó que representa en si un conjunt de processos, en què les coses que semblen immutables, igual que les seues imatges mentals en el nostre cervell, és a dir, els conceptes, es troben subjectes a un continu canvi, a un procés de naixement i mort; aquesta gran idea fonamental es troba ja tan arrelada des de Hegel en la consciència comuna, que a penes hi haurà algú que la discutisca en la seua forma general. Però una cosa és reconèixer-la de paraula i una altra aplicar-la en cada cas particular i en cada camp d'investigació." "Per a la filosofia dialèctica no existeix res establert d'una vegada per a sempre, res absolut, consagrat; en tot veu el que hi ha de perible, i no deixa en peu més que el procés ininterromput de l'aparèixer i desaparèixer, de l'infinit moviment ascensional de l'inferior al superior. I aquesta mateixa filosofia és un mer reflex d'aqueix procés en el cervell pensant." Així, doncs, la dialèctica és, segons Marx, "la ciència de les lleis generals del moviment, tant del món exterior com del pensament humà".

Aquest aspecte revolucionari de la filosofia hegeliana és el que Marx arreplega i desenvolupa. El materialisme dialèctic "no necessita cap filosofia situada per damunt de les

altres ciències". De la filosofia anterior queda en peu "la teoria del pensament i les seues lleis, és a dir, la lògica formal i la dialèctica". I la dialèctica, tal com la concep Marx, i també segons Hegel, abraça el que hui s'anomena teoria del coneixement o gnoseologia, ciència que ha d'enfocar també el seu objecte des d'un punt de vista històric, investigant i generalitzant els orígens i el desenvolupament del coneixement, i el pas de la *manca de coneixement* al coneixement.

La idea del desenvolupament, de l'evolució, ha penetrat en el nostre temps quasi en la seua integritat en la consciència social, però no a través de la filosofia de Hegel, sinó per altres camins. No obstant, aquesta idea, tal com la van formular Marx i Engels, recolzant-se en Hegel, és força més completa, molt més rica en contingut que la teoria de l'evolució a l'ús. És un desenvolupament que, segons sembla, repeteix etapes ja recorregudes, però d'una altra manera, sobre una base més alta ("negació de la negació"), un desenvolupament, per dir-ho així, en espiral i no en línia recta; un desenvolupament que s'opera en forma de salts, a través de cataclismes i revolucions, que signifiquen "interrupcions de la gradualitat"; un desenvolupament que és transformació de la quantitat en qualitat, impulsos interns de desenvolupament originats per la contradicció, pel xoc de les diverses forces i tendències, que actuen sobre determinat cos, o dins dels límits d'un fenomen donat o al si d'una societat donada; interdependència íntima i indissoluble concatenació de *tots* els aspectes de cada fenomen (amb la particularitat que la història posa constantment al descobert nous aspectes), concatenació que ofereix un procés de moviment únic, universal i subjecte a lleis; aqueixos són alguns trets de la dialèctica, teoria molt més amarada de contingut que la (habitual) doctrina de l'evolució. (Veja's la carta de Marx a Engels del 8 de gener de 1868, en la que es mofa de les "rígides tricotomies" de Stein, que seria ridícul confondre amb la dialèctica materialista.)

La concepció materialista de la història

La consciència que el vell materialisme era una teoria inconseqüent, incompleta i unilateral va portar Marx a la convicció que era indispensable "posar d'acord la ciència de la societat amb la base materialista i reconstruir-la sobre aquesta base". Si el materialisme en general explica la consciència pel ser, i no al contrari, aplicat a la vida social de la humanitat exigeix que la consciència *social* s'explique pel ser *social*. "La tecnologia [diu Marx (en *El Capital*, t. I)] posa al descobert la relació activa de l'home amb la naturalesa, el procés immediat de producció de la seua vida, i, alhora, les seues condicions socials de vida i de les representacions espirituals que d'elles es deriven." I en el "pròleg a la seua *Contribució a la crítica de l'economia política*", Marx ofereix una formulació integral de les tesis fonamentals del materialisme aplicades a la societat humana i a la seua història. Heus ací les seues paraules:

"En la producció social de la seua vida, els homes contrauen determinades relacions necessàries i independents de la seua voluntat, relacions de producció que corresponen a una determinada fase de desenvolupament de les seues forces productives materials.

"El conjunt d'aquestes relacions de producció forma l'estructura econòmica de la societat, la base real sobre què s'erigeix una superestructura política i jurídica, i a la que corresponen determinades formes de consciència social. El mode de producció de la vida material condiona el procés de la vida social, política i espiritual en general. No és la consciència de l'home que determina el seu ser, sinó, per contra, el seu ser social el que determina la seua consciència. En arribar a una determinada fase de desenvolupament, les forces productives materials de la societat xoquen amb les relacions de producció existents o, el que no és més que l'expressió jurídica d'açò, amb les relacions de propietat dins de les quals s'han desenvolupat fins allí. De formes de desenvolupament de les forces productives, aquestes relacions esdevenen traves d'elles. I s'obre així una època de revolució social. Al canviar la base econòmica, es revoluciona, més o menys ràpidament, tota la immensa superestructura erigida sobre ella. Quan s'estudien aqueixes revolucions, cal distingir sempre entre la revolució material produïda en les condicions econòmiques de producció, i que pot verificar-se amb la precisió pròpia de les ciències naturals, i les revolucions jurídiques, polítiques, religioses, artístiques o filosòfiques; en una paraula, de les formes ideològiques amb què els homes adquireixen consciència d'aquest conflicte i lluiten per resoldre'l.

"De la mateixa manera que no podem jutjar un individu pel que ell pensa de si, no podem jutjar tampoc aquestes èpoques de revolució per la seua consciència, sinó que, al contrari, cal explicar-se aquesta consciència per les contradiccions de la vida material, pel conflicte existent entre les forces productives socials i les relacions de producció..." "Amb poques paraules, podem assenyalar com altres tantes èpoques de progrés en la formació econòmica de la societat, el mode

de producció asiàtic, l'antic, el feudal i el modern burgès." (Veja's la breu formulació que Marx dóna en la seua carta a Engels del 7 de juliol de 1866: "La nostra teoria que l'organització del treball està determinada pels mitjans de producció".)

El descobriment de la concepció materialista de la història, o millor dit, la conseqüent aplicació i extensió del materialisme al domini dels fenòmens socials, va superar els dos defectes fonamentals de les velles teories de la història. En primer lloc, aquestes teories només examinaven, en el millor dels casos, els mòbils ideològics de l'activitat històrica dels homes, sense investigar l'origen d'aqueixos mòbils, sense captar les lleis objectives que regeixen el desenvolupament del sistema de les relacions socials, ni veure les arrels d'aquestes en el grau de desenvolupament de la producció material; en segon lloc, les velles teories no abraçaven precisament les accions de les masses de la població, mentre que el materialisme històric va permetre estudiar, per primera vegada i amb l'exactitud de les ciències naturals, les condicions socials de la vida de les masses i els canvis operats en aquestes condicions. La "sociologia" i la historiografia anteriors a Marx proporcionaven, en el millor dels casos, un cúmul de dades crues, recopilades fragmentàriament, i la descripció d'aspectes aïllats del procés històric. El marxisme va assenyalar el camí per a un estudi global i multilateral del procés d'aparició, desenvolupament i decadència de les formacions economicosocials, examinant el *conjunt* de totes les tendències contradictòries i reduint-les a les condicions, perfectament determinables, de vida i de producció de les distintes *classes* de la societat, eliminant el subjectivisme i l'arbitrarietat en l'elecció de les diverses idees "dominants" o en la interpretació d'elles, i posant al descobert les *arrels* de totes les idees sense excepció i de les diverses tendències que es manifesten en l'estat de les forces productives materials. Els homes fan la seua pròpia història, ¿però què determina els mòbils d'aquests homes, i precisament de les masses humanes?; ¿què és el que provoca els xocs d'idees i les aspiracions contradictòries?; ¿què representa el conjunt de tots aquests xocs que es produeixen en la massa sencera de les societats humanes?; ¿quines són les condicions objectives de producció de la vida material que creen la base de tota l'activitat històrica dels homes?; ¿quina és la llei que regeix el desenvolupament d'aquestes condicions? Marx va concentrar la seua atenció en tot açò i va traçar el camí per a estudiar científicament la història com un procés únic, regit per lleis, en tota la seua immensa diversitat i amb el seu caràcter contradictori.

La lluita de classes

Tothom sap que en qualsevol societat les aspiracions d'una part dels seus membres xoquen obertament amb les aspiracions d'altres, que la vida social està plena de contradiccions, que la història ens mostra una lluita entre pobles i societats, així com en el seu propi si; tothom sap també que es succeeixen els períodes de revolució i reacció, de pau i de guerres, d'estancament i de ràpid progrés o decadència. El marxisme ens proporciona el fil conductor que permet descobrir una subjecció a lleis en aquest aparent laberint i caos, a saber: la teoria de la lluita de classes. Només l'estudi del conjunt de les aspiracions de tots els membres d'una societat donada o d'un grup de societats, pot menar-nos a una determinació científica del resultat d'aqueixes aspiracions. Ara bé, la font de què brollen aqueixes aspiracions contradictòries són sempre les diferències de situació i de condicions de vida de les classes en què es divideix cada societat. "La història de totes les societats que han existit fins als nostres dies [diu Marx en el *Manifest Comunista* (exceptuant la història del règim de la comunitat primitiva, afegeix més tard Engels)] és la història de les lluites de classes. Homes lliures i esclaus, patricis i plebeus, senyors i serfs, mestres i oficials; en una paraula: opressors i oprimits es van enfrontar sempre, van mantindre una lluita constant, vetllada unes vegades, i altres franca i oberta; lluita que va acabar sempre amb la transformació revolucionària de tota la societat o l'enfonsament de les classes bel·ligerants [...]. La moderna societat burgesa, que ha eixit d'entre les ruïnes de la societat feudal, no ha abolit les contradiccions de classe. Únicament ha substituït les velles classes, les velles condicions d'opressió, les velles formes de lluita, per altres noves. La nostra època, l'època de la burgesia, es distingeix, no obstant, per haver simplificat les contradiccions de classe. Tota la societat va dividint-se cada vegada més en dos grans camps enemics, en dues grans classes que s'enfronten directament: la burgesia i el proletariat." A partir de la Gran Revolució Francesa, la història d'Europa palesa en distints països, amb especial evidència, el vertader fons dels esdeveniments, la lluita de classes. I ja en l'època de la restauració es destaquen a França alguns historiadors (Thierry, Guizot, Mignet i Thiers) que, al generalitzar els esdeveniments, no van poder deixar de reconèixer que la lluita de classes era la clau per a la comprensió de tota la història francesa. I l'època contemporània, és a dir, l'època que assenyala el triomf complet de la burgesia i de les institucions representatives, del sufragi ampli (si no universal), de la premsa diària

barata que arriba a les masses, etc., l'època de les poderoses associacions obreres i patronals cada vegada més vastes, etc., posa de manifest d'una manera encara més patent (encara que a vegades en forma unilateral, "pacífica" i "constitucional") que la lluita de classes és la força motriu dels esdeveniments. El següent passatge del *Manifest Comunista* ens revela el que Marx exigia de la ciència social quant a l'anàlisi objectiva de la situació de cada classe en la societat moderna i en relació amb l'examen de les condicions de desenvolupament de cada classe: "De totes les classes que hui s'enfronten amb la burgesia, només el proletariat és una classe vertaderament revolucionària. Les altres classes van degenerant i desapareixen amb el desenvolupament de la gran indústria; el proletariat, en canvi, és el seu producte més peculiar. Les capes mitjanes (el petit industrial, el petit comerciant, l'artesà i el camperol), totes elles lluiten contra la burgesia per a salvar de la ruïna la seua existència com a capes mitjanes. No són, doncs, revolucionàries, sinó conservadores. Més encara, són reaccionàries, ja que pretenen tornar arrere la roda de la història. Són revolucionàries únicament quan tenen davant de si la perspectiva del seu trànsit imminent al proletariat; defenen així, no els seus interessos presents, sinó els seus interessos futurs, quan abandonen els seus propis punts de vista per a adoptar els del proletariat". En una sèrie d'obres històriques (veja's la *Bibliografia*), Marx ens ofereix brillants i profunds exemples d'historiografia materialista, d'anàlisi de la situació de cada classe en particular i a vegades dels diferents grups o capes que es manifesten dins d'ella, mostrant palmàriament per què i com "tota lluita de classes és una lluita política". El passatge que acabem de citar il·lustra com d'intricada és la xarxa de relacions socials i fases de *transició* d'una classe a una altra, del passat a l'esdevenidor, que Marx analitza per tal de determinar la resultant total del desenvolupament històric.

La confirmació i aplicació més profunda, més completa i detallada de la teoria de Marx és la seua doctrina econòmica.

LA DOCTRINA ECONÒMICA DE MARX

"I la finalitat última d'aquesta obra [diu Marx en el pròleg al *Capital*] és, en efecte, descobrir la llei econòmica que presideix el moviment de la societat moderna", és a dir, de la societat capitalista, burgesa. L'estudi de les relacions de producció d'una societat donada, històricament determinada, en la seua aparició, desenvolupament i decadència: tal és el contingut de la doctrina econòmica de Marx. En la societat capitalista impera la producció de *mercaderies*; per això, l'anàlisi de Marx comença amb l'anàlisi de la mercaderia.

El valor

Mercaderia és, en primer lloc, una cosa que satisfà una determinada necessitat humana i, en segon lloc, una cosa que es canvia per una altra. La utilitat d'una cosa fa d'ella un *valor d'ús*. El valor de canvi (o, senzillament el valor) és, primer que res, la relació o proporció en què es canvia cert nombre de valors d'ús d'una classe per un determinat nombre de valors d'ús d'una altra classe. L'experiència diària ens mostra que, a través de milions i milers de milions d'aqueixos actes d'intercanvi, s'equiparen constantment tot gènere de valors d'ús, inclús els més diversos i menys equiparables entre si. ¿Què és el que tenen de comuns aqueixos diversos objectes, que constantment són equiparats entre si en determinat sistema de relacions socials? Tenen de comú el que tots ells són *productes del treball*. Al canviar els seus productes, els homes equiparen els mas diversos tipus de treball. La producció de mercaderies és un sistema de relacions socials en què els distints productors creen diversos productes (divisió social del treball), i tots aquests productes s'equiparen entre si per mitjà del canvi. Per tant, el que totes les mercaderies tenen de comú no és el treball concret d'una determinada branca de producció, no és un treball de determinat tipus, sinó el treball humà *abstracte*, el treball humà en general. Tota la força de treball d'una societat donada, representada per la suma de valors de totes les mercaderies, és una i la mateixa força humana de treball; així ho evidencien milers de milions d'actes de canvi. Per consegüent, cada mercaderia en particular no representa més que una determinada part del temps de treball *socialment necessari*. La magnitud del valor es determina per la quantitat de treball socialment necessari o pel temps de treball socialment necessari per a produir certa mercaderia o cert valor d'ús. "En equiparar uns amb altres, en el canvi, els seus diversos productes, el que fan els homes és equiparar entre si els seus diversos treballs com a modalitats del treball humà. No ho saben, però ho fan." El valor és, com va dir un vell economista, una relació entre dues persones; però va haver d'afegir simplement: relació encoberta per un embolcall material. Només partint del sistema de relacions socials de producció d'una formació social històricament determinada, relacions que es manifesten en el fenomen massiu del canvi,

repetit milers de milions de vegades, podem comprendre el que és el valor. "Com a valors, les mercaderies no són més que quantitats determinades de temps de treball coagulat." Després d'analitzar en detall el doble caràcter del treball materialitzat en les mercaderies, Marx passa a l'anàlisi de la *forma del valor* i del *diner*. Amb això es proposa, fonamentalment, investigar l'*origen* de la forma monetària del valor, estudiar el *procés històric* de desenvolupament del canvi, començant per les operacions soltes i fortuïtes de bescanvi ("forma simple, solta o fortuïta del valor": determinada quantitat de una mercaderia és canviada per determinada quantitat d'una altra mercaderia) fins a remuntar-se a la forma universal del valor, en què mercaderies diferents es canvien per una mercaderia concreta, sempre la mateixa, i arribar a la forma monetària del valor, en què la funció d'aquesta mercaderia, o siga, la funció d'equivalent universal, l'exerceix l'or. El diner, producte suprem del desenvolupament del canvi i de la producció de mercaderies, disfressa i oculta el caràcter social dels treballs privats, la concatenació social existent entre els diversos productors del mercat. Marx sotmet a una anàlisi extraordinàriament minuciosa les diverses funcions del diner, havent d'advertir-se, doncs té gran importància, que en aquest cas (com, en general, en tots els primers capítols de *El Capital*) la forma abstracta de l'exposició, que a vegades sembla purament deductiva, arreplega en realitat un gegantí material basat en fets sobre la història del desenvolupament del canvi i de la producció de mercaderies. "El diner pressuposa cert nivell del canvi de mercaderies. Les diverses formes dels diners (simple equivalent de mercaderies o mitjà de circulació, mitjà de pagament, de tresorejament i diners mundials) assenyalen, segons el distint volum i predomini relatiu de tal o qual funció, fases molt distintes del procés social de producció" (*El Capital*, I).

La plus-vàlua

En assolir la producció de mercaderies determinat grau de desenvolupament, el diner es converteix en capital. La fórmula de la circulació de mercaderies era: M (mercaderia) - D (diners) - M (mercaderia), o siga, venda d'una mercaderia per a comprar una altra. La fórmula general del capital, per contra, és D - M - D, o siga, la compra per a la venda (amb guany). Marx anomena plus-vàlua a aquest increment del valor primitiu dels diners que es llança a la circulació. Que el diner llançat a la circulació capitalista "creix", és un fet conegut per tothom. I precisament aqueix "creixement" és el que converteix els diners en *capital*, com a relació social de producció particular, històricament determinada. La plus-vàlua no pot brollar de la circulació de mercaderies, puix aquesta només coneix l'intercanvi d'equivalents; tampoc pot provindre d'un alça dels preus, doncs les pèrdues i els guanys recíprocs de venedors i compradors s'equilibrarien; es tracta d'un fenomen massiu, mitjà, social, i no d'un fenomen individual. Per a obtenir plus-vàlua "el posseïdor del diner necessita trobar en el mercat una mercaderia el valor d'ús de la qual posseïska la qualitat peculiar de ser font de valor", una mercaderia el procés de consum de la qual siga, al mateix temps, procés de creació de valor. I aquesta mercaderia existeix: és la força de treball de l'home. El seu consum és treball i el treball crea valor. El posseïdor dels diners compra la força de treball pel seu valor, valor que és determinat, com el de qualsevol altra mercaderia, pel temps de treball socialment necessari per a la seua producció (és a dir, pel cost del manteniment de l'obrer i la seua família). Una vegada que ha comprat la força de treball el posseïdor del diner té dret a consumir-la, és a dir, a obligar-la a treballar durant un dia sencer, per exemple, durant dotze hores. En realitat l'obrer crea en sis hores (temps de treball "necessari") un producte amb què cobreix les despeses del seu manteniment; durant les sis hores restants (temps de treball "suplementari") crea un "producte excedent" no retribuït pel capitalista, que és la plus-vàlua. Per consegüent, des del punt de vista del procés de la producció, en el capital cal distingir dues parts: capital constant, invertit en mitjans de producció (màquines, instruments de treball, matèries primeres, etc., el valor dels quals es transferenceix sense canvi de magnitud, d'una vegada o en parts, a les mercaderies produïdes), i capital variable, invertit en força de treball. El valor d'aquest capital no roman invariable, sinó que s'acreix en el procés del treball, al crear la plus-vàlua. Per tant, per a expressar el grau d'explotació de la força de treball pel capital, hem de comparar la plus-vàlua obtinguda, no amb el capital global, sinó exclusivament amb el capital variable. La quota de plus-vàlua, com anomena Marx a aquesta relació, seria, doncs, en el nostre exemple, de 6:6, és a dir, del 100 per cent.

És premissa històrica per a l'aparició del capital, primer, l'acumulació de determinada suma de diners en mans de certes persones, amb un nivell de desenvolupament relativament alt de la producció de mercaderies en general, segona, l'existència d'obres "lliures" en un doble sentit (lliures de totes les traves o restriccions imposades a la venda de la força de treball, i lliures per mancar de terra i, en general, de mitjans de producció), d'obres desposseïts, d'obres "proletaris"

que, per a subsistir, no tenen més recursos que la venda de la seua força de treball.

Hi ha dos modes principals per a poder incrementar la plus-vàlua: per mitjà de la prolongació de la jornada de treball ("plus-vàlua absoluta") i per mitjà de la reducció del temps de treball necessari ("plus-vàlua relativa"). En analitzar el primer mode, Marx fa desfilar davant de nosaltres el grandios panorama de la lluita de la classe obrera per a reduir la jornada de treball i de la intervenció del poder estatal, primer per a prolongar-la (en el període entre els segles XIV i XVII) i després per a reduir-la (legislació fabril del segle XIX). Des de l'aparició de *El Capital*, la història del moviment obrer de tots els països civilitzats ha aportat mils i milers de nous fets que il·lustren aquest panorama.

En la seua anàlisi de la producció de plus-vàlua relativa, Marx investiga les tres etapes històriques fonamentals en el procés d'intensificació de la productivitat del treball pel capitalisme: 1) la cooperació simple; 2) la divisió del treball i la manufactura; 3) la maquinària i la gran indústria. La profunditat amb què Marx posa en relleu ací els trets fonamentals i típics del desenvolupament del capitalisme ens demostra, entre altres coses, el fet que l'estudi de l'anomenada indústria dels *kustars* a Rússia ha aportat un abundantíssim material per a il·lustrar les dues primeres etapes de les tres mencionades. Quant a l'acció revolucionària de la gran indústria maquinitzada, descrita per Marx en 1867, durant el mig segle transcorregut des d'aleshores ha vingut a revelar-se en tota una sèrie de països "nous" (Rússia, Japó, etc.).

Continuem. Importantíssim i nou és l'anàlisi de Marx de l'*acumulació del capital*, és a dir, de la transformació d'una part de la plus-vàlua en capital, i de la seua ocupació, no per a satisfer les necessitats personals o els capritxos del capitalista, sinó per a renovar la producció. Marx fa veure l'error de tota l'economia política clàssica anterior (des d'Adam Smith) al suposar que tota la plus-vàlua que es convertia en capital passava a formar part del capital variable, quan en realitat es descompon en *mitjans de producció* més capital variable. En el procés de desenvolupament del capitalisme i de la seua transformació en socialisme té una immensa importància el que la part del capital constant (en la suma total del capital) s'incrementa amb major rapidesa que la part del capital variable.

En accelerar el desplaçament dels obrers per la maquinària, produint riquesa en un pol i misèria en el pol oposat, l'acumulació del capital crea també l'anomenat "exèrcit industrial de reserva", el "sobrant relatiu" d'obrers o "superpoblació capitalista", que revesteix formes extraordinàriament diverses i permet al capital ampliar la producció amb singular rapidesa. Aquesta possibilitat, relacionada amb el crèdit i l'acumulació de capital en mitjans de producció, ens proporciona, entre altres coses, la clau per a comprendre les *crisis* de superproducció, que esclaten periòdicament en els països capitalistes, primer cada deu anys, termini mitjà, i després amb intervals majors i menys precisos. De l'acumulació del capital sobre la base del capitalisme cal distingir l'anomenada acumulació primitiva, que es porta a terme per mitjà de la separació violenta del treballador dels mitjans de producció, expulsió del camperol de la seua terra, robatori dels terrenys comunals, sistema colonial, sistema del deute públic, tarifes duaneres proteccionistes, etc. L'"acumulació primitiva" crea en un pol al proletari "lliure" i en l'altre al posseïdor del diner, el capitalista.

Marx caracteritza la "*tendència històrica de l'acumulació capitalista*" amb les famoses paraules següents: "L'expropiació del productor directe es porta a terme amb el més despietat vandalisme i davall l'esperó de les passions més infames, més brutes, més mesquines i més desenfrenades. La propietat privada, fruit del propi treball [del camperol i de l'artesà], i basada, per dir-ho així, en la compenetració de l'obrer individual i independent amb els seus instruments i mitjans de treball, és desplaçada per la propietat privada capitalista, basada en l'explotació de la força de treball aliena, encara que formalment lliure [...]. Ara ja no es tracta d'expropiar el treballador amo d'una economia independent, sinó d'expropiar el capitalista explotador de nombrosos obrers. Aquesta expropiació la porta a terme el joc de les lleis immanents de la pròpia producció capitalista, la centralització dels capitals. Un capitalista derrota a molts altres. Paral·lelament amb aquesta centralització del capital o expropiació de molts capitalistes per uns pocs, es desenvolupa en una escala cada vegada major la forma cooperativa del procés de treball, l'aplicació tècnica conscient de la ciència, l'explotació planificada de la terra, la transformació dels mitjans de treball en mitjans de treball utilitzables només col·lectivament, l'economia de tots els mitjans de producció al ser empleats com a mitjans de producció d'un treball combinat, social, l'absorció de tots els països per la xàrcia del

mercat mundial i, com a conseqüència d'açò, el caràcter internacional del règim capitalista. A Mesura Que disminueix progressivament el nombre de magnats capitalistes que usurpen i monopolitzen tots els beneficis d'aquest procés de transformació, creix la massa de la misèria, de l'opressió, de l'esclavització, de la degeneració, de l'explotació; però creix també la rebel·lia de la classe obrera, que és alligona, unificada i organitzada pel mecanisme del mateix procés capitalista de producció. El monopoli del capital es converteix en grilló del mode de producció que ha crescut amb ell i sota ell. La centralització dels mitjans de producció i la socialització del treball arriben a un punt en què són ja incompatibles amb el seu embolcall capitalista. Aquest embolcall esclata. Sona l'hora de la propietat privada capitalista. Els expropiadors són expropiats" (*El Capital*, t I).

Un altre punt d'extraordinària importància i nou és l'anàlisi que fa Marx més endavant de la reproducció del capital social, considerat en el seu conjunt, en el tom II de *El Capital*. Tampoc en aquest cas pren Marx un fenomen individual, sinó de masses; no pren una part fragmentària de l'economia de la societat, sinó tota l'economia en el seu conjunt. Rectificant l'error en què incorren els economistes clàssics abans mencionats, Marx divideix tota la producció social en dues grans seccions: 1) producció de mitjans de producció i 2) producció d'articles de consum. I, recolzant-se en xifres, analitza minuciosament la circulació del capital social en el seu conjunt, tant en la reproducció simple com en l'acumulació. En el tom III de *El Capital* es resol, sobre la base de la llei del valor, el problema de la formació de la *quota mitjana de guany*. Constitueix un gran progrés en la ciència econòmica el que Marx partisca sempre, en les seues anàlisis, dels fenòmens econòmics generals, del conjunt de l'economia social, i no de casos aïllats o de les manifestacions superficials de la competència, que és al que sol limitar-se l'economia política vulgar o la moderna "teoria de la utilitat marginal". Marx analitza primer l'origen de la plus-vàlua i després passa a veure la seua descomposició en guany, interès i renda del sòl. El guany és la relació de la plus-vàlua amb tot el capital invertit en una empresa. El capital d'"alta composició orgànica" (és a dir, aquell en el qual el capital constant predomina sobre el variable en proporcions superiors a la mitjana social) produeix una quota de guany inferior a la quota mitjana. El capital de "baixa composició orgànica" dona, per contra, una quota de guany superior a la mitjana. La competència entre els capitals, el seu lliure pas d'unes branques de producció a altres, redueixen en aquests dos casos la quota de guany a la quota mitjana. La suma dels valors de totes les mercaderies d'una societat donada coincideix amb la suma de preus d'aquestes mercaderies; però en les distintes empreses i en les diverses branques de producció les mercaderies, davall la pressió de la competència, no es venen pel seu valor, sinó pel *preu de producció*, que equival al capital invertit més el guany mitjà.

Així, doncs, un fet conegut de tots, i indiscutible, és a dir, el fet que els preus difereixen dels valors i que els guanys s'anivellen, l'explica Marx perfectament partint de la llei del valor, puix la suma dels valors de totes les mercaderies coincideix amb la suma dels seus preus. No obstant, la reducció del valor (social) als preus (individuals) no és una operació simple i directa, sinó que segueix una via indirecta i molt complicada: és perfectament natural que en una societat de productors de mercaderies dispersos, vinculats només pel mercat, les lleis que regeixen aqueixa societat no puguen manifestar-se més que com a lleis mitjanes, socials, generals, amb una compensació mútua de les desviacions individuals manifestades en un o un altre sentit.

L'elevació de la productivitat del treball significa un increment més ràpid del capital constant en comparació amb el variable. Però com la creació de plus-vàlua és funció privativa d'aquest, es comprèn que la quota de guany (o siga, la relació que guarda la plus-vàlua amb tot el capital, i no sols amb la seua part variable) acuse una tendència a la baixa. Marx analitza minuciosament aquesta tendència, així com les diverses circumstàncies que l'oculten o contraresten. Sense detindre'ns a exposar els capítols extraordinàriament interessants del tom III, que estudien el capital usurari, comercial i financer, passarem a l'essencial, a la teoria de *la renda del sòl*. A causa de la limitació de la superfície de la terra, que en els països capitalistes és ocupada enterament pels propietaris particulars, el preu de producció dels productes agrícoles no el determinen les despeses de producció en els terrenys de qualitat mitjana, sinó en els de qualitat inferior; no el determinen les condicions mitjanes amb què el producte es porta al mercat, sinó les condicions pitjors. La diferència existent entre aquest preu i el de producció en les terres millors (o en condicions més favorables de producció) dona lloc a una diferència o renda *diferencial*. Marx analitza detingudament la renda diferencial i demostra que brolla de la diferent fertilitat del sòl, de la diferència dels capitals invertits en el cultiu de les terres, posant totalment al descobert (veja's també la *Teoria de la plus-vàlua*, on mereix una atenció especial la crítica que fa a Rodbertus) l'error de Ricardo, segons el qual la renda diferencial només s'obté amb el pas successiu de les terres millors a les pitjors. Al contrari, es donen

també casos inversos: terres d'una classe determinada es transformen en terres d'una altra classe (gràcies als progressos de la tècnica agrícola, a l'expansió de les ciutats, etc.), pel que la tristament cèlebre "llei del rendiment decreixent del sòl" és profundament errònia i representa un intent de carregar sobre la naturalesa els defectes, les limitacions i contradiccions del capitalisme. A més, la igualtat de guanys en totes les branques de la indústria i de l'economia nacional pressuposa la plena llibertat de competència, la llibertat de transferir els capitals d'una branca de producció a una altra. Però la propietat privada sobre el sòl crea un monopoli, que és un obstacle per a la lliure transferència. En virtut d'aqueix monopoli, els productes de l'economia agrícola, que es distingeix per una baixa composició del capital i, en conseqüència, per una quota de guany individual més alt, no entren en el procés totalment lliure d'anivellació de les quotes de guany. El propietari de la terra, com monopolista, pot mantindre els seus preus per damunt del nivell mitjà, i aquest preu de monopoli origina la renda absoluta. La renda diferencial no pot ser abolida mentre existisca el capitalisme; en canvi, la renda absoluta pot ser-ho; per exemple, quan es nacionalitza la terra, convertint-la en propietat de l'Estat. Aquest pas significaria el socavament del monopoli dels propietaris privats, així com una aplicació més conseqüent i plena de la lliure competència en l'agricultura. Per això els burgesos radicals, adverteix Marx, han presentat repetides vegades al llarg de la història aquesta reivindicació burgesa progressista de la nacionalització de la terra, que espanta, no obstant, la majoria dels burgesos, perquè "afecta" massa de prop a un altre monopoli molt més important i "sensible" en els nostres dies: el monopoli dels mitjans de producció en general. (El propi Marx exposa en un llenguatge molt popular, concís i clar la seua teoria del guany mitjà sobre el capital i de la renda absoluta del sòl, en la carta que dirigeix a Engels el 2 d'agost de 1862. Veja's *Correspondència*, t. III, pp. 77-81, i també en les pp. 86-87, la carta del 9 d'agost de 1862.) Per a la història de la renda del sòl resulta important assenyalar l'anàlisi en què Marx demostra com la transformació de la renda en treball (quan el camperol crea el producte excedent treballant en la hisenda del terratinent) en renda natural o renda en espècie (quan el camperol crea el producte excedent en la seua pròpia terra, lliurant-lo després al terratinent sota una "coerció extraeconòmica"), després en renda en diner (que és la mateixa renda en espècie, només que convertida en diner, l'obrok, cens de l'antiga Rússia, en virtut del desenvolupament de la producció de mercaderies) i, finalment, en la renda capitalista, quan en comptes del camperol és el patró qui cultiva la terra amb ajuda del treball assalariat. En relació amb aquesta anàlisi de la "gènesi de la renda capitalista del sòl", cal assenyalar una sèrie de profundes idees (que tenen una importància especial per als països endarrerits, com Rússia) exposades per Marx sobre l'*evolució del capitalisme en l'agricultura*. "La transformació de la renda natural en renda en diner va, a més, no sols necessàriament acompanyada sinó, inclús, anticipada per la formació d'una classe de jornalers desposseïts, que es contracten per diner. Durant el període de naixement d'aqueixa classe, que només apareix en forma esporàdica, va desenvolupant-se, per tant, necessàriament, en els camperols millor situats i subjectes a *obrok*, el costum d'explotar pel seu compte jornalers agrícoles, de la mateixa manera que ja en l'època feudal els camperols més acomodats subjectes a vassallatge tenien al seu servei a altres vassalls. Açò va permetent-los acumular a poc a poc certa fortuna i esdevindre en futurs capitalistes. D'aquesta manera va formant-se entre els antics posseïdors de la terra que la treballaven pel seu compte, un planter d'arrendataris capitalistes, el desenvolupament del qual es troba condicionat pel desenvolupament general de la producció capitalista fora del camp..." (*El Capital*, t. III2a, 332). "L'expropiació i l'expulsió de l'aldea d'una part de la població rural no sols 'allibera' per al capital industrial els obrers, els seus mitjans de vida i els seus materials de treball, sinó que, a més a més, crea el mercat interior." (*El Capital*, t. I2a, p. 778). La depauperació i la ruïna de la població del camp influeixen, al seu torn, en la formació de l'exèrcit industrial de reserva per al capital. En tot país capitalista "una part de la població rural es troba constantment en tràngol de transformar-se en població urbana o manufacturera [és a dir, no agrícola]. Aquesta font de superpoblació relativa flota constantment [...]. L'obrer agrícola es veu constantment reduït al salari mínim i viu sempre amb un peu en el pantà del pauperisme" (*El Capital*, I2a, 668). La propietat privada del camperol sobre la terra que cultiva és la base de la petita producció i la condició perquè aquesta florisca i adquireisca una forma clàssica. Però aqueixa petita producció només és compatible amb els límits estrets i primitius de la producció i de la societat sota el capitalisme "l'explotació dels camperols es distingeix de l'explotació del proletariat industrial només per la forma. L'explotador és el mateix: el capital. Individualment, els capitalistes exploten els camperols individuals per mitjà de l'hipoteca i de la usura; la classe capitalista explota la classe camperola per mitjà dels impostos de l'Estat" (*Les lluites de classes a França*). "La parcel·la del camperol només és ja el pretext que permet al capitalista extraure de la terra guanys, interessos i renda, deixant l'agricultor que se les arregle per a traure com puga el seu salari." (*El Divuit Brumari*.) Habitualment, el camperol lliura, inclús, a la societat capitalista, és a dir, a la classe capitalista, una part del seu salari, descendint "al nivell de l'arrendatari

irlandès, encara que en aparença és un propietari privat" (*Les lluites de classes a França*). ¿Quina és "una de les causes per què en països en què predomina la propietat parcel·lària, el blat es cotitza a preu més baix que en els països en què impera el règim capitalista de producció"? (*El Capital*, t. III2a, 340). La causa és que el camperol lliura gratuïtament a la societat (és a dir, a la classe capitalista) una part del producte excedent. "Aquests baixos preus [del blat i els altres productes agrícoles] són, doncs, un resultat de la pobresa dels productors i no, ni de bon tros, conseqüència de la productivitat del seu treball" (*El Capital*, t. III2a, 340). Sota el capitalisme, la petita propietat agrària, forma normal de la petita producció, degenera, es destrueix i desapareix. "La petita propietat agrària, per la seua pròpia naturalesa, és incompatible amb el desenvolupament de les forces productives socials del treball, amb les formes socials del treball, amb la concentració social dels capitals, amb la ramaderia en gran escala i amb la utilització progressiva de la ciència. La usura i el sistema d'impostos la condueix, inevitablement, per onsevol, a la ruïna. El capital invertit en la compra de la terra és sostret al cultiu d'aquesta. Dispersió infinita dels mitjans de producció i disseminació dels productors mateixos. [Les cooperatives, és a dir, les associacions de petits camperols, compleixen un extraordinari paper progressista des del punt de vista burgès, però només poden aconseguir atenuar aquesta tendència, sense arribar a suprimir-la; a més, no s'ha d'oblidar que aquestes cooperatives donen molt als camperols acomodats i molt poc o quasi res a la massa de camperols pobres, ni ha d'oblidar-se tampoc que les pròpies associacions acaben per explotar el treball assalariat.] Immens malbaratament d'energia humana; empitjorament progressiu de les condicions de producció i encariment dels mitjans de producció: tal és la llei de la [petita] propietat parcel·lària." En l'agricultura, el mateix que en la indústria, el capitalisme només transforma el procés de producció a costa del "martirologi dels productors". "La dispersió dels obrers del camp en grans superfícies crebanta la seua força de resistència, alhora que la concentració enrobusteix la força de resistència dels obrers de la ciutat. Igual que en la indústria moderna, en la moderna agricultura, és a dir en la capitalista, la intensificació de la força productiva i la més ràpida mobilització del treball s'aconsegueixen a costa de devastar i esgotar la força obrera de treball. A més, tots els progressos realitzats per l'agricultura capitalista no són només progressos en l'art d'explotar l'obrer, sinó també en l'art d'explotar la terra [...]. Per tant, la producció capitalista només sap desenvolupar la tècnica i la combinació del procés social de producció, minant al mateix temps les dues fonts originals de tota riquesa: la terra i l'home". (*El Capital*, t I, final del capítol XIII)

EL SOCIALISME

Per allò que s'ha exposat, es veu que Marx arriba a la conclusió que és inevitable la transformació de la societat capitalista en socialista basant-se únicament i exclusivament en la llei econòmica del moviment de la societat moderna. La socialització del treball, que avança cada vegada amb major rapidesa sota milers de formes, i que durant el mig segle transcorregut des de la mort de Marx es manifesta en forma molt palpable en l'increment de la gran producció, dels càrtels, els sindicats i els trusts capitalistes, i en el gegantí creixement del volum i el poder del capital financer, és la base material més important de l'adveniment inevitable del socialisme. El motor intel·lectual i moral d'aquesta transformació, el seu agent físic, és el proletariat, educat pel propi capitalisme. La seua lluita contra la burgesia, que es manifesta en les formes més diverses, i cada vegada més riques en contingut, esdevé inevitablement en lluita política per la conquesta del seu propi poder polític (la "dictadura del proletariat"). La socialització de la producció no pot deixar de conduir a la transformació dels mitjans de producció en propietat social, és dir, a l'"expropiació dels expropiadors". L'enorme elevació de la productivitat del treball, la reducció de la jornada de treball i la substitució dels vestigis, de les ruïnes de la petita producció, primitiva i escampada, pel treball col·lectiu perfeccionat: semblants són les conseqüències directes d'aqueixa transformació. El capitalisme trenca de mode definitiu els vincles de l'agricultura amb la indústria però al mateix temps, en arribar a la culminació del seu desenvolupament, prepara nous elements per a restablir aqueixos vincles, la unió de la indústria amb l'agricultura, sobre la base de l'aplicació conscient de la ciència, de la combinació del treball col·lectiu i d'un nou repartiment de la població (acabant amb l'abandó del camp, amb el seu aïllament del món i amb l'endarreriment de la població rural, com també amb l'aglomeració antinatural de gegantines masses humanes en les grans ciutats). Les formes superiors del capitalisme actual preparen noves relacions familiars, noves condicions per a la dona i per a l'educació de les noves generacions: el treball de les dones i dels xiquets, i la dissolució de la família patriarcal pel capitalisme, assumeixen inevitablement en la societat moderna les formes més espantoses, miserables i repulsives. No obstant això, "la gran indústria, en assignar a la dona, al jove i al xiquet d'aquests dos sexes un paper decisiu en els processos socialment organitzats de la

producció, arrancant-los amb això a l'òrbita domèstica, crea les noves bases econòmiques per a una forma superior de família i de relacions entre aquests dos sexes. Tan neci és, naturalment, considerar absoluta la forma cristianogermànica de la família, com ho seria atribuir aqueix caràcter a la forma romana antiga, a l'antiga forma grega o a la forma oriental, entre les quals hi ha, d'altra banda, un llaç de continuïtat històrica. I no és menys evident que l'existència d'un personal obrer combinat, en el que entren individus d'aquests dos sexes i de les més diverses edats, encara que hui, en la seua forma capitalista primitiva i brutal, que l'obrer existeix per al procés de producció i no aquest per a l'obrer, siga font pudenta de corrupció i esclavitud, davall les condicions que corresponen a aquest règim necessàriament es transformarà en font d'evolució humana" (*El Capital*, t. I, final del cap. XIII). Del sistema fabril brolla "el germen de l'educació de l'esdevenidor en què es combinarà per a tots els xiquets, a partir d'una certa edat, el treball productiu amb l'ensenyament i la gimnàstica, no sols com a mètode per a intensificar la producció social, sinó també com l'únic mètode que permet produir homes plenament desenvolupats" (Loc. cit.). Sobre aqueixa mateixa base històrica planteja el socialisme de Marx els problemes de la nacionalitat i de l'Estat, no limitant-se a una explicació del passat, sinó preveient audaçment l'esdevenidor i en el sentit d'una intrèpida actuació pràctica encaminada a la seua realització. Els estats nacionals són el fruit inevitable i, a més, una forma inevitable de l'època burgesa de desenvolupament de la societat. I la classe obrera no podia enfortir-se, aconseguir la seua maduresa i formar-se, sense "organitzar-se en el marc de la nació", sense ser "nacional" ("encara que de cap mode en el sentit burgès"). Però el desenvolupament del capitalisme va destruir cada vegada més les barreres nacionals, posa fi a l'aïllament nacional i substitueix els antagonismes nacionals pels antagonismes de classe. Per això és una veritat innegable que en els països capitalistes avançats "els obrers no tenen pàtria" i que la "conjunció dels esforços" dels obrers, almenys dels països civilitzats, "és una de les primeres condicions de l'emancipació del proletariat" (*El Manifest Comunista*). L'Estat, és a dir, la violència organitzada, va sorgir inevitablement en determinada fase del desenvolupament social, quan la societat es va dividir en classes antagòniques i la seua existència s'haguera fet impossible sense un "poder" situat, aparentment, per damunt de la societat i fins a cert punt separat d'ella. L'Estat, fruit dels antagonismes de la classe, esdevé en "l'estat de la classe més poderosa, de la classe econòmicament dominant, que, amb ajuda d'ell, es converteix també en la classe políticament dominant, adquirint amb això nous mitjans per a la repressió i l'explotació de la classe oprimida. Així, l'Estat de l'antiguitat era, primer que res, l'Estat dels esclavistes, per a tindre sotmesos els esclaus; l'Estat feudal era l'òrgan de què es valia la noblesa per a tindre subjectes els camperols serfs, i el modern Estat representatiu és l'instrument de què es serveix el capital per a explotar el treball assalariat" (Engels, *L'origen de la família, la propietat privada i l'Estat*, obra en què l'autor exposa les seues pròpies idees i les de Marx). Inclús la forma més lliure i progressista de l'Estat burgès, la república democràtica, no suprimeix de cap manera aquest fet; l'única cosa que fa és variar la seua forma (vincles del govern amb la Borsa, corrupció, directa o indirecta, dels funcionaris i de la premsa, etc.). El socialisme, que mena a l'abolició de les classes, condueix amb això a la supressió de l'Estat. "El primer acte [escriu Engels en el seu *Anti-Dühring*] en què l'Estat es manifesta efectivament com a representant de la societat, l'expropiació dels mitjans de producció en nom de la societat, és alhora el seu últim acte independent com a Estat. La intervenció del poder de l'Estat en les relacions socials es farà supèrflua en un camp rere l'altre de la vida social i cessarà per si mateixa. El govern sobre les persones serà substituït per l'administració de les coses i per la direcció dels processos de producció. L'Estat no serà 'abolit', s'extingirà." "La societat, reorganitzant d'una nova manera la producció sobre la base d'una associació lliure de productors iguals, enviarà tota la màquina de l'Estat al lloc que aleshores li ha de correspondre: al museu d'antiguitats, al costat de la filosa i el destreal de bronze" (F. Engels, *L'origen de la família, la propietat privada i l'Estat*.)

Finalment, en relació amb el problema de l'actitud del socialisme de Marx envers els petits camperols, que seguiran existint en l'època de l'expropiació dels expropiadors, hem d'assenyalar unes paraules d'Engels, que expressen al seu torn les idees de Marx: "Quan tinguem en les nostres mans el poder estatal, no podem pensar en expropiar violentament els petits camperols (amb indemnització o sense ella) com caldrà fer-ho amb els grans terratinents. Respecte als petits camperols, la nostra missió consistirà, primer que res, en canalitzar la seua producció individual i la seua propietat privada cap a un règim cooperatiu, no d'una manera violenta, sinó per mitjà de l'exemple i oferint-los l'ajuda social per a aquest fi. I llavors és indubtable que ens sobran mitjans per a fer veure al camperols tots els avantatges que li donarà semblant pas, avantatges que li han de ser explicades des d'ara" (Engels, *El problema agrari a Occident*, ed. d'Alexèieva, p. 17; la trad. russa conté errors. Veja's l'original en *Die Neue Zeit*)

LA TÀCTICA DE LA LLUITA DE CLASSE DEL PROLETARIAT

Després d'aclarir, ja en els anys 1844-1845, un dels defectes fonamentals de l'antic materialisme, que consisteix en no comprendre les condicions de l'activitat revolucionària pràctica, ni apreciar la seua importància, Marx consagra, al llarg de la seua vida, una intensa atenció, alhora que als treballs teòrics, als problemes tàctics de la lluita de classe del proletariat. Totes les obres de Marx, i en particular els quatre volums de la seua correspondència amb Engels, publicats en 1913, ens ofereixen a aquest respecte una documentació copiosíssima. Aquests documents disten molt d'estar degudament recopilats, sistematitzats, estudiats i analitzats. Per això haurem de limitar-nos ací exclusivament a algunes observacions molt generals i breus, subratllant que el materialisme, desposseït d'aquest aspecte, era justament per a Marx un materialisme a mitges, unilateral, sense vida. Marx va traçar l'objectiu fonamental de la tàctica del proletariat en rigorosa consonància amb totes les premisses de la seua concepció materialista dialèctica del món. Només considerant en forma objectiva el conjunt de les relacions mútues de totes les classes, sense excepció, d'una societat donada, i tenint en compte, per tant, el grau objectiu de desenvolupament d'aquesta societat i les seues relacions mútues i amb altres societats, podem disposar d'una base que ens permeta traçar encertadament la tàctica de la classe d'avantguarda. A aquest respecte, totes les classes i tots els països s'examinen d'una manera dinàmica, no estàtica; és a dir, no com quelcom immòbil, sinó en moviment (moviment les lleis dels quals emanen de les condicions econòmiques de vida de cada classe). Al seu torn, el moviment s'estudia, no sols des del punt de vista del passat, sinó també de l'esdevenidor, i, a més, no amb el criteri vulgar dels "evolucionistes", que només veuen els canvis lents, sinó dialècticament: "En desenvolupaments de tal magnitud, vint anys són més que un dia (escrivia Marx a Engels), encara que en el futur puguen vindre dies en què estiguen corporitzats vint anys". (*Correspondència*, t. III, p. 127) La tàctica del proletariat ha de tindre present, en cada grau de desenvolupament, en cada moment, aquesta dialèctica objectivament inevitable de la història humana; d'una banda, aprofitant les èpoques d'estancament polític o de desenvolupament a pas de tortuga (l'anomenada evolució "pacífica") per a elevar la consciència, la força i la capacitat combativa de la classe avançada, i d'altra banda, canalitzant tota aquesta labor d'aprofitament cap al "objectiu final" del moviment de la dita classe capacitant-la per a resoldre pràcticament les grans tasques dels grans dies "en què estiguen corporitzats vint anys". Sobre aquesta qüestió hi ha dues apreciacions de Marx que tenen gran importància: una, de la *Misèria de la filosofia*, es refereix a la lluita econòmica i a les organitzacions econòmiques del proletariat; l'altra és del *Manifest Comunista* i es refereix a les seues tasques polítiques. La primera diu així: "La gran indústria concentra en un sol lloc una multitud de persones que es desconeixen entre si. La competència divideix els seus interessos. Però la defensa del seu salari, és a dir, aquest interès comú enfront del seu patró, els uneix en una idea comuna de resistència, de coalició [...]. Les coalicions, al principi aïllades, formen grups i la defensa de les seues associacions enfront del capital, sempre unit, acaba sent per als obrers més necessària que la defensa dels seus salaris [...]. En aquesta lluita, que és una vertadera guerra civil, es van aglutinant i desenvolupant tots els elements per a la batalla futura. En arribar a aquest punt, la coalició adquireix un caràcter polític". Heus ací, davant de nosaltres, el programa i la tàctica de la lluita econòmica i del moviment sindical per a diversos decennis, per a tota la llarga època durant la qual el proletariat prepara les seues forces "per a la batalla futura". Comparem's açò amb els nombrosos exemples que Marx i Engels trauen del moviment obrer anglès, de com la "prosperitat" industrial dóna lloc a intents de "comprar el proletariat" (*Correspondència amb Engels*, t. I, p. 136) i d'apartar-lo de la lluita, de com aquesta prosperitat en general "desmoralitza els obrers" (II, 218); de com "s'aburgesa" el proletariat anglès i de com "la més burgesa de les nacions [Anglaterra], aparentment tendeix a posseir una aristocràcia burgesa i un proletariat burgès, a més d'una burgesia" (II, 290); de com desapareix l'"energia revolucionària" del proletariat anglès (III, 124); de com caldrà esperar més o menys temps fins que "els obrers anglesos s'alliberen de la seua aparent contaminació burgesa" (III, 127); de com al moviment obrer anglès li falta "l'ardor dels cartistes" (1866; III, 305); de com els líders dels obrers anglesos formen un tipus mitjà entre burgès radical i obrer" (caracterització que es refereix a Holyoake, IV, 209); de com, en virtut de la posició monopolista d'Anglaterra i mentre subsistisca aquest monopoli, "no hi ha res a fer amb l'obrer anglès" (IV, 433). La tàctica de la lluita econòmica en relació amb la marxa general (*i amb el desenllaç*) del moviment obrer s'examina ací des d'un punt de vista admirablement ampli, universal, dialèctic i vertaderament revolucionari.

El *Manifest Comunista* estableix la següent tesi fonamental del marxisme sobre la tàctica de la lluita política: "Els comunistes lluiten per aconseguir els objectius i interessos immediats de la

classe obrera; però al mateix temps defenen també, dins del moviment actual, l'esdevenidor d'aquest moviment". Per això Marx va recolzar en 1848, en Polònia, el partit de la "revolució agrària", és a dir, al "partit que va fer en 1846 la insurrecció de Cracòvia" En Alemanya, Marx va recolzar en 1843-1849 la democràcia revolucionària extrema, sense que mai haguera de retractar-se del que aleshores va dir en matèria de tàctica. La burgesia alemanya era per a ell un element "inclinat des del primer instant a traïr el poble [només l'aliança amb els camperols haguera permès a la burgesia aconseguir plenament els seus objectius] i a arribar a un compromís amb els representants coronats de la vella societat". Heus ací l'anàlisi final feta per Marx sobre la posició de classe de la burgesia alemanya en l'època de la revolució democràticoburguesa. Aquesta anàlisi és, entre altres coses, un model de materialisme que enfoca la societat en moviment i, per cert, no sols des del costat del moviment que mira *cap a arrere* : "...sense fe en si mateixa i sense fe en el poble; grunyint contra els de dalt i tremolant davant dels de baix; [...] atemorida davant la tempestat mundial; [...] sense energia en cap sentit i plagiant en tots; [...] sense iniciativa; [...] un vell maleït que està condemnat a dirigir i a desviar, en el seu propi interès senil, els primers impulsos juvenils d'un poble robust [...]" (*Nova Gasete del Rin*, 1848; veja's *L'herència literària*, t. III, p. 212). Uns vint anys després, en carta dirigida a Engels (III, 224), deia Marx que la causa del fracàs de la revolució de 1848 era que la burgesia havia preferit la pau amb esclavitud a la simple perspectiva d'una lluita per la llibertat. Al tancar-se el període de la revolució de 1848-1849, Marx es va alçar contra els que s'encabotaven a seguir jugant a la revolució (lluita contra Schapper i Willich), sostenint la necessitat de saber treballar en l'època nova, en la fase de la preparació, aparentment "pacífica", de noves revolucions. En el següent passatge, en el que enjudicia la situació alemanya en els temps de la més negra reacció, en 1856, es mostra en quin sentit demanava Marx que es canalitzara aquesta tasca: "Tot l'assumpte dependrà en Alemanya de la possibilitat de cobrir la reraguarda de la revolució proletària per mitjà d'una segona edició de la guerra camperola" (*Correspondència amb Engels*, t. II, p. 108). Mentre en Alemanya no es va portar a terme la revolució democràtica (burguesa), Marx va concentrar tota la seua atenció, pel que fa a la tàctica del proletariat socialista, en impulsar l'energia democràtica dels camperols. Opinava que l'actitud de Lassalle era, "objectivament, una traïció al moviment obrer en benefici de Prússia" (III, 210), entre altres coses perquè es mostrava massa indulgent amb els grans terratinents i el nacionalisme prussià. "En un país agrari [escrivia Engels en 1865, en un canvi d'impressions amb Marx a propòsit d'una projectada declaració conjunta a la premsa] és una vilesa aixecar-se únicament contra la burgesia en nom del proletariat industrial, oblidant per complet la patriarcal explotació a pals dels obrers agrícoles per part de la noblesa feudal" (t. III, 217). En el període de 1864 a 1870, quan tocava a la seua fi l'època en què va culminar la revolució democràticoburguesa d'Alemanya, l'època en què les classes explotadores de Prússia i Àustria discutien sobre els mitjans per a portar a terme aquesta revolució *des de dalt*, Marx no sols va condemnar la conducta de Lassalle per les seues coqueteries amb Bismarck, sinó que va cridar a l'ordre a Liebkecht, que s'havia deixat guanyar per la "austrofilia" i defenia el particularisme. Marx exigia una tàctica revolucionària que combatera implacablement tant a Bismarck com als austròfils, una tàctica que no s'acomodara al "vencedor", al junker prussià, sinó que reprenguera immediatament la lluita revolucionària contra ell, *inclús en la situació* creada per les victòries militars de Prússia (*Correspondència amb Engels*, III, 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440-441). En la famosa crida de la Internacional del 9 de setembre de 1870, Marx prevenia el proletariat francès contra un alçament prematur; no obstant això, quan aquest es va produir, malgrat tot, en 1871, va acollir amb entusiasme la iniciativa revolucionària de les masses que "prenien el cel per assalt" (carta de Marx a Kugelmann). En aquesta situació, com en moltes altres, la derrota de l'acció revolucionària representava, des del punt de vista del materialisme dialèctic que sustentava Marx, un mal menor en la marxa general i en el desenllaç de la lluita proletària, en comparació amb el que haguera representat l'abandó de les posicions ja conquistades, és a dir, la capitulació sense lluita. Aquesta capitulació hauria desmoralitzat el proletariat i minvat la seua combativitat. Marx, que apreciava en tot el seu valor l'ús dels mitjans legals de lluita en els períodes d'estancament polític i de domini de la legalitat burgesa, va condemnar severament, en els anys de 1877-1878, després de promulgar-se la llei d'excepció contra els socialistes, les "frases revolucionàries" de Most; però va combatre amb no menys energia, tal vegada amb més vigor, l'oportunisme que per llavors s'havia apoderat temporalment del partit socialdemòcrata oficial, que no havia sabut donar proves immediates de fermesa, decisió, esperit revolucionari i disposició a passar a la lluita il·legal en resposta a la llei d'excepció (*Cartes de Marx a Engels*, IV, 397, 404, 418, 422 i 424. [Vegen-se també les cartes a Sorge).